

El Lazarillo, un clàssic per (re)descobrir

Transmetre l'amor pels clàssics de la literatura no és una tasca fàcil. Tot donant classes als alumnes de batxillerat he descobert que no és el mateix sentir entusiasme per un llibre que convertir-lo en una lectura engrescadora per als alumnes. Si això costa amb un públic conegut, com pot ser el d'una classe amb la que treballes diàriament (i sóc conscient de la pila d'anys que em falten per arribar a ser un bon professor de literatura), veig especialment arriscat provar-ho amb un públic del que només intueixo les bones disposicions i coneixements. Però l'admiració que sento pel *Lazarillo* i l'optimista perfil que m'he creat dels lectors del *Butlletó* m'ha animat a intentar-ho. Com en Harold Bloom, el darrer Premi Catalunya, a la seva obra *Com i perquè llegir*, m'agradaria revelar una mica perquè és interessant llegir *El Lazarillo*, i com s'ha de fer per treure'n més profit. No soc en Harold Bloom, ni tinc la seva experiència i erudició, ni, desgraciadament, he guanyat el Premi Catalunya. Però espero sortir-me'n amb dignitat.

Primerament, convindria presentar *El Lazarillo*. És una novel·la publicada a mitjans segle XVI i, per tant, es podria encabir entre el renaixement i el barroc, encara que pertany més al primer moviment que al segon. Es pot afirmar que va ser un *best-seller* de l'època, malgrat les connotacions negatives de l'anglicisme. Les tres primeres edicions conegudes són gairebé simultànies: a Burgos, Alcalá de Henares i... Amberes! Tot i les prohibicions, se'n van fer moltes més, i això ens indica que es venia bé. No en sabem l'autor, i les diverses teories sobre qui el va escriure encara no han arribat a bon port (un noble divertit, com Diego Hurtado de Mendoza? Un clergue amic de Carles V, com Juan de Ortega? Un dels germans Valdés, humanistes eminents? O sis estudiants en dos dies, com s'ha arribat a dir?). El que sí que està clar és que aquest anonimat era buscat per l'autor, perquè el llibre va provocar la seva polèmica, i no pas petita... però d'això ja en parlaré més endavant.

És un llibre força breu, que es pot llegir en unes poques hores. Pròpiament pertany al gènere epistolar, perquè es tracta d'una llarga carta escrita en primera persona. Lázaro, un humil pregoner, escriu aquesta missiva per narrar-li la seva vida a un misteriós *vuestra merced*, que li ha demanat explicacions no sabem massa bé perquè. El cas és que comença una autobiografia des del principi, com diu el mateix Lázaro en el pròleg: *Y pues vuestra merced escribe se le escriba y relate el caso muy por extenso, parecióme no tomalle por el medio, sino del principio, porque se tenga entera noticia de mi persona...*

L'argument, aparentment, no té més complicació. En un pròleg i set tractats, Lázaro ens resumeix la seva vida, des del seu humil naixement en mig del riu Tormes (d'aquí el sobrenom) fins a la seva situació actual de pregoner, moment en el que escriu la carta. Lázaro és d'aquells homes que, *siéndoles contraria* (la fortuna), *con fuerza y maña remando, salieron a buen puerto*. El seu aprenentatge de la vida, la lluita per sobreviure enmig de les penalitats més diverses, passant d'amo en amo, configuren una història que inaugura el gènere de la picaresca.

El Lazarillo és fill de delinqüents, i ben aviat és... venut? per la seva mare a un cec per a que el serveixi. Al costat del cec, Lázaro aprendrà aviat que la vida el tractarà amb duresa, i que haurà de lluitar per sobreviure. Però el que podria ser un text grotesc i amarg és converteix en un reguitzell de divertidíssimes aventures, en les que el noi i el

seu amo competeixen en astúcia per assolir els seus objectius. Són memorables els episodis del gerro de vi i el dels raïms menjats de dos en dos i de tres en tres.

Després del cec, vindran altres amos, cadascun d'ell amb les seves misèries: l'avarícia, la presumpció, la frivolitat... Amb cap d'ells estarà bé el Lazarillo, que sempre haurà de patir per menjar i per esquivar les garrotades. Els tractats tenen una extensió i qualitat diferent. Després del primer els millor són, sens dubte, el segon (el del clergue de Maqueda) i el tercer, el magistral capítol de l'escuder. Després l'obra perd certa força (i els tractats extensió, tot s'ha de dir) fins arribar al tractat setè, en el que es tanca el salt temporal obert al pròleg, i entenem una mica millor el motiu de la carta a *vuestra merced*. Lázaro ha aconseguit una feina estable com a pregoner de vins, s'ha casat i ha deixat de passar gana i desventures. Però el que sembla una plena integració del marginat en la societat, l'arribada del nen a l'edat adulta, és en el fons una situació pitjor que la del principi. Potser més còmode, però no gaire més honrosa. Lázaro està sent utilitzat per encobrir una situació molt poc honorable, ell ho sap i la gent també. Però si la seva vida, per disposició de la fortuna, l'ha dut fins aquí, què hi pot fer? Molts d'altres han tingut un origen molt millor i (com ha deixat ben palès a les planes precedents) no viuen de forma gaire més virtuosa. Això és el que explica a *vuestra merced* per justificar-se. Aquest és el motiu pel qual comença la història des del principi, narrant-nos tota la seva vida.

Caldria entrar ara en els temes de *El Lazarillo*, que són molts i no sempre evidents. Segons Francisco Rico, un dels crítics més destacats del *Lazarillo*, el tema principal és l'honra. De fet, la carta biogràfica té sentit si analitzem el llibre des d'aquesta perspectiva. El pròleg i el tractat setè es convertirien en els punts capitals del llibre, amb un moment sublim per aprofundir en la qüestió, que és el tractat tercer, el de l'escuder. Lázaro no fa més que justificar la seva deshonra a qui li demana comptes (*vuestra merced*) amb dos arguments: ell ha nascut deshonrat, i no en té cap culpa. I la societat no és pas honrada. Com se li pot demanar que ho sigui ell?

La novel·la presenta altres temes interessants, sempre des d'un punt de vista molt crític amb la societat del seu temps. La gana n'és un de ben evident. En els tres primers tractats la situació del Lazarillo pel que fa al menjar és cada cop més patètica, i cada nou amo és més garrepa que l'anterior. Fins al punt que, en el tractat tercer, és ell qui ha d'alimentar el pobre escuder. Alguns crítics han relacionat aquesta accentuació especial de la gana amb una crítica de l'autor a la situació econòmica d'Espanya en aquell moment. El desaprofitament dels recursos portats d'Amèrica i les caríssimes guerres europees de Carles V van submergir gran part de la població en una situació molt precària. Aquesta lectura socioeconòmica pot ser vàlida, però crec que seria equivocat considerar-la l'única o convertir-la en l'eix central de l'obra.

Un altre tema fonamental és la religió, omnipresent al llibre. Sorprèn el número d'amos que pertanyen a l'estat clerical i religiós. Cap d'ells, a més a més, porta una vida exemplar, sinó ben al contrari. És *El Lazarillo* una obra anticlerical o crítica amb la religió? Certament, hi ha una crítica, i molt forta, als vicis d'alguns membres de l'Església d'aquell moment. Hi ha qui hi veu un atac al catolicisme. Però jo sempre he preferit pensar (hi ha crítics de pes que ho veuen igual, no és només cosa meva) que el que persegueix és una certa manera frívola i aprofitada de viure la religió. Que l'autor, més que un crític de l'Església i del magisteri, ho és dels abusos i de la religió mal viscuda. Ens trobem en un moment de canvis culturals i religiosos, que provocarà la

reforma protestant i la contrareforma de Trento, el cisma d'Anglaterra i el martiri de Tomás More, les fundacions de Santa Teresa de Jesús i de Sant Joan de la Creu, l'erasmisme i els il·luminats... Jo encabiria l'autor en el grup que va lluitar per fer de l'Església un veritable camí de salvació, i no un reflex deformat i grotesc del missatge de Jesucrist. L'autor tria una via una mica esquerpa per aconseguir-ho. Però, ben mirat, *El Lazarillo* no és molt diferent dels diàlegs i les epístoles que en aquell moment s'escriuien per tractar aquestes qüestions. Potser la genialitat de l'autor el va convertir en una magistral obra de ficció, amb una modernitat que trigarà molts segles a tornar (si exceptuem el monstre que és Cervantes). El cert és que la inquisició la va prohibir, i les lectures del *Lazarillo* han tingut les interpretacions més variades. A mi em va bé la que he esmentat.

Queden moltes qüestions per comentar. Temes secundaris com poden ser el de la netedat de sang, una preocupació capital en aquell trasbalsat segle XVI. O en quines obres es va inspirar l'autor per redactar la seva innovadora novel·la. Des de l'*Ase d'or* d'Apuleu no s'havia vist res semblant a la literatura europea, amb un protagonista narrant les seves aventures en primera persona per aconseguir un retrat crític de la societat del seu temps. Perquè, en això és important que ningú s'enganyi, l'obra és totalment de ficció. Primerament, perquè un personatge pobre i inculte com Lázaro mai hauria pogut escriure un llibre com *El Lazarillo*, que vessa erudició pels quatre costats, ple de referències més o menys explícites, de vegades iròniques, a la literatura i el pensament del seu temps. L'autor tampoc pot ser el protagonista perquè molts dels episodis estan fonamentats en el folklore i en texts literaris anteriors. Finalment, seria ingenu considerar *El Lazarillo* una obra escrita per passar l'estona o per fer diners, força reeixida en la forma i el contingut. No és vàlida per conèixer una època perquè el seu realisme ens la mostra com de retruc. Al darrera del *Lazarillo* hi ha un humanista, un escriptor que va pensar què volia dir, com ho volia dir, i què passaria quan ho digués.

Crec que he donat prou motius pels quals és bo llegir *El Lazarillo*. Per no allargar-me més, m'agradaria tancar aquest article amb unes recomanacions finals. Si feu una primera lectura del *Lazarillo*, oblideu-vos-en de les possibles interpretacions o temes de fons de l'obra. Gaudiu de les aventures del protagonista, de la fina ironia, de les aventures més o menys còmiques en una Castella retratada amb envejable realisme. Deixeu-vos portar pel ritme narratiu del llibre, que us pot conduir de la primera plana a l'última sense adonar-vos-en. Sentiu la llàstima que provoca la dissortada vida del protagonista i la repulsa causada pels seus amos mesquins. És un llibre per ser llegit d'una tirada, amb un somriure als llavis i un plec de preocupació al front. Si voleu anar més lluny, rellegiu-lo una vegada, o dues, o les que calgui. El llibre ens ho permet sense avorrir-nos. I no oblideu, si voleu veure-hi clar, llegir amb pausa i atenció el pròleg i tractat setè, que són la clau d'aquesta genial novel·la renaixentista.